

Reakcje substytucji nukleofilowej

dr inż. Piotr Niemiec

Katedra Chemii,

Wydział Matematyczno-Przyrodniczy

Akademia Tarnowska

mail: p_niemiec@atar.edu.pl

www: <https://piotrniemiec.atar.edu.pl>

Fluorowcozwiązki – podział i właściwości

Właściwości chemiczne:

- związane z właściwościami wiązania C-X zależne od:
  - rodzaju fluorowca;
  - budowy fragmentu organicznego cząsteczki (rzędowość);

Podział:

- Fluorowcozwiązki alkilowe = C(sp³):
  - pierwszorzędowe, np. 1-chlorobutan (chlorek butylu);
  - drugorzędowe, np. 2-bromopropan (bromek izopropylu);
  - trzeciorzędowe, np. 2-jodo-2-metylopropan (jodek *tert*-butylu);
- Fluorowcozwiązki C(sp²):
  - benzyłowe (pierwszo-, drugo- i trzeciorzędowe), np. chlorek benzyłu, 1-bromo-1-fenyloetan;
  - alilowe (pierwszo-, drugo- i trzeciorzędowe), np. chlorek alilu, 3-bromobut-1-en;

Różnica elektroujemności C(sp³-X):

- jest wiązaniem spolaryzowanym,
- rozpad heterolityczny
- atom węgla obdarzony cząstkowym ładunkiem dodatnim staje się podatny na atak nukleoflu;

Fluorowcowiązki – podział i właściwości

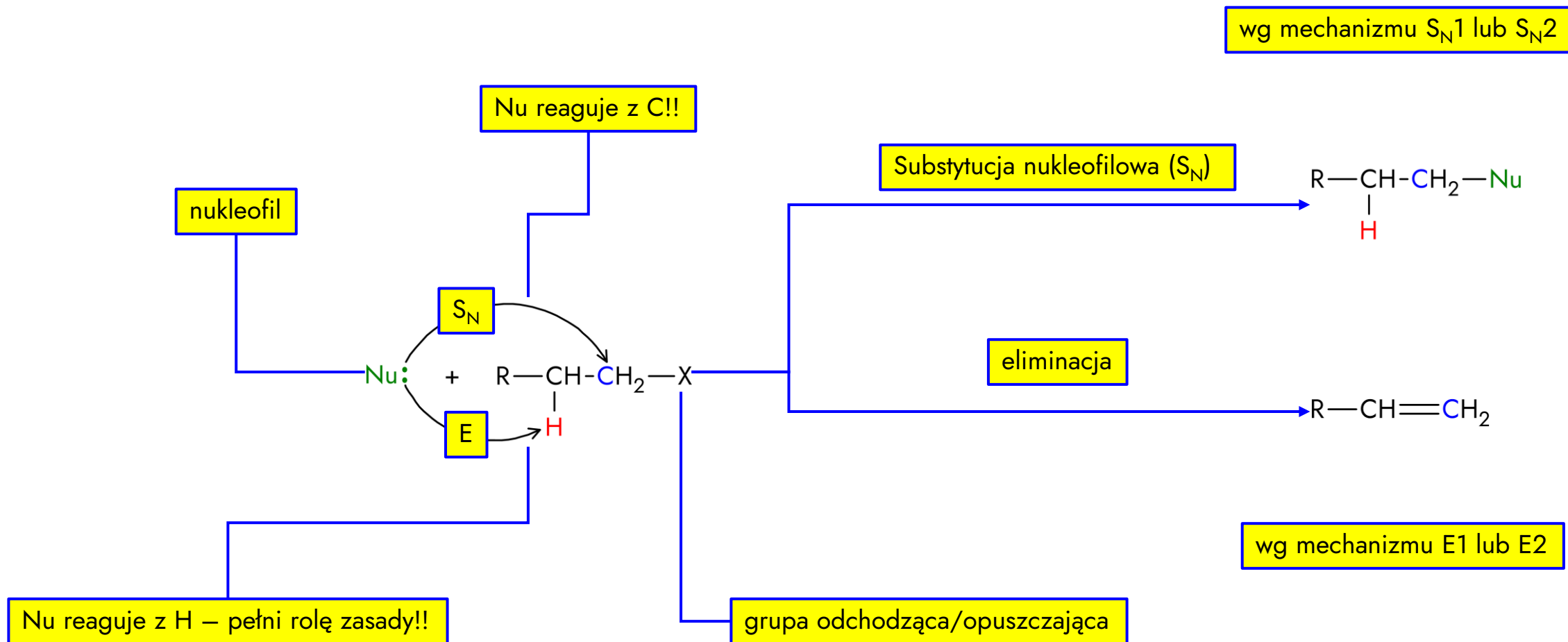
Halogenometan	Długość wiązania [pm]	Siła wiązania [kJ/mol]	Moment dipolowy [D]
CH ₃ F	139	460	1,85
CH ₃ Cl	178	350	1,87
CH ₃ Br	193	294	1,81
CH ₃ I	214	239	1,62

Elektrofil/nukleofil - przypomnienie

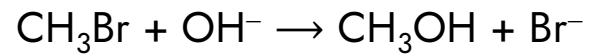
elektrofil – jon obdarzony ładunkiem dodatnim (kation), dodatni biegun dipola
lub cząsteczka posiadająca lukę elektronową – kwas Lewisa np.: H^+ , CH_3CH_2^+ , BH_3 , itd.

nukleofil – jon obdarzony ładunkiem ujemnym (anion), ujemny biegun dipola
lub cząsteczka posiadająca wolną elektronową – kwas Lewisa np.: OH^- , Cl^- , $\text{CH}_3\text{-NH}_2$, H_2O , itd

Dwucząsteczkowa jednoetapowa substytucja nukleofilowa S_N2

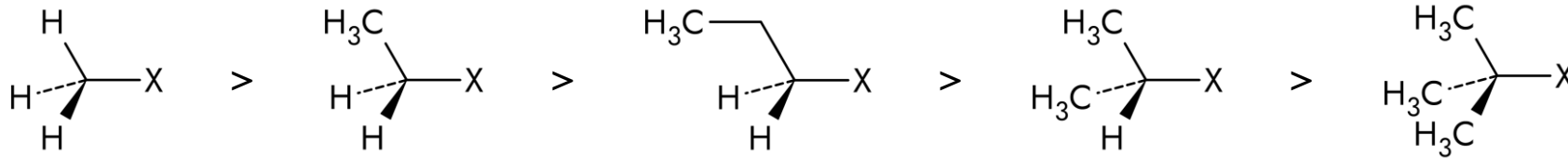
Dwucząsteczkowa jednoetapowa substytucja nukleofilowa S_N2

$$\text{szybkość reakcji} = k[\text{CH}_3\text{Br}][\text{OH}^-]$$

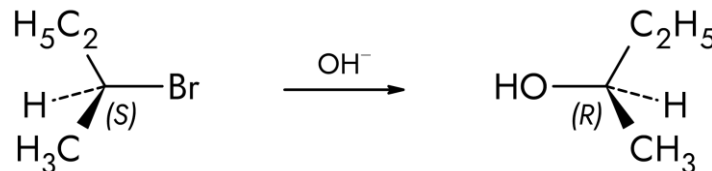
Doświadczenie:

1. Zależność szybkości reakcji od stężenia obu reagentów, szybkość reakcji = $k[\text{RX}][\text{Nu}]$
2. Spadek szybkości reakcji wraz ze wzrostem rozmiaru grupy alkilowej w wyjściowym halogenku:

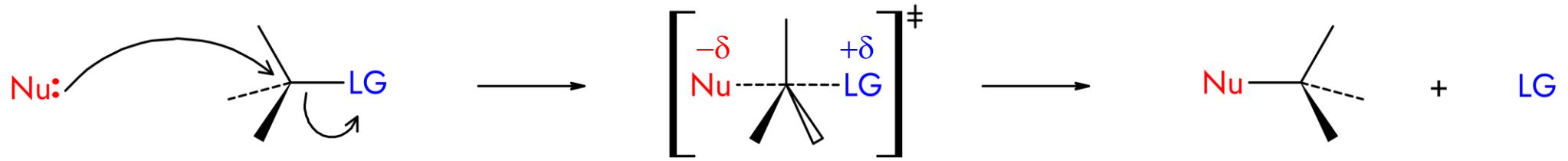

3. Powstawanie jednego produktu z halogenku czynnego optycznie; konfiguracja absolutna produktu przeciwna do konfiguracji wyjściowego halogenku (inwersja)

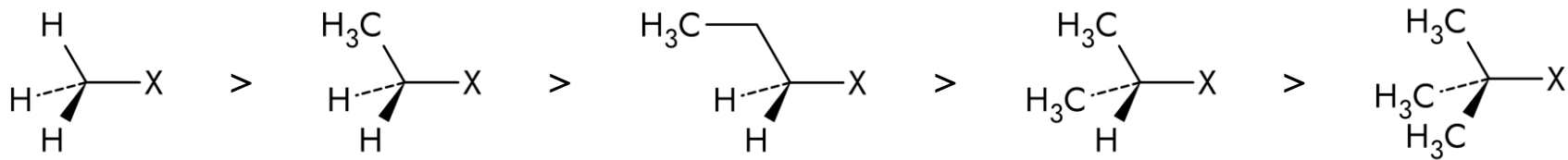
○ Uwaga na możliwą zmianę hierarchii podstawników w produkcie!!

Mechanizm reakcji S_N2

Stan przejściowy tworzą obydwu reagenty

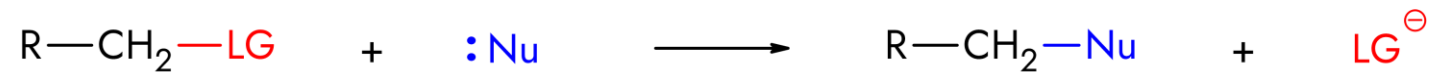

zatlóczenie steryczne

reaktywność R-X

szybkość reakcji

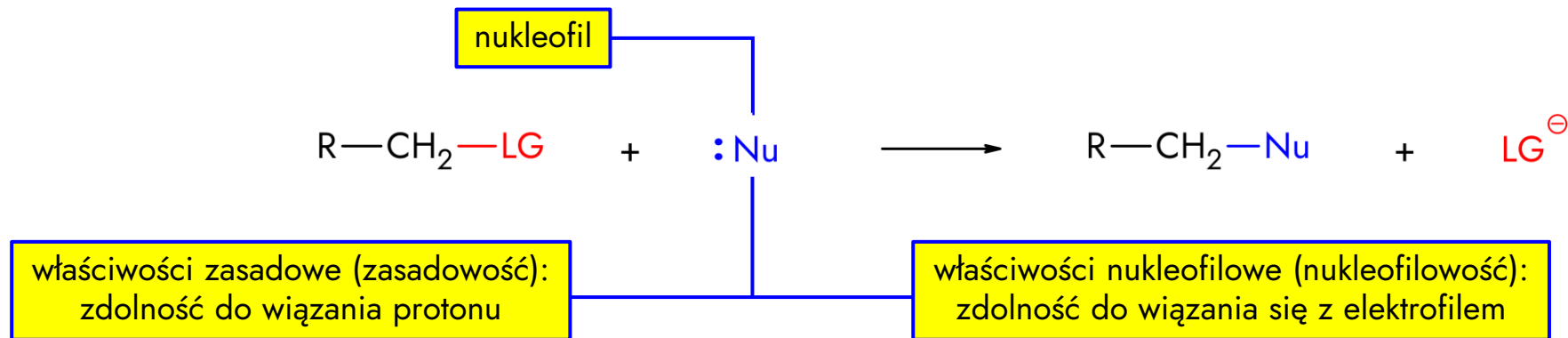
Wpływ grupy opuszczającej na przebieg S_N2

grupa odchodząca – LG	F [−]	Cl [−]	Br [−]	I [−]
moc sprzężonego kwasu (HX)				
moc zasady (X [−])				
szybkość reakcji substytucji				
reaktywność halogenku				

Reguła:
grupa opuszczająca tym łatwiej odchodzi im słabszą jest zasadą!!

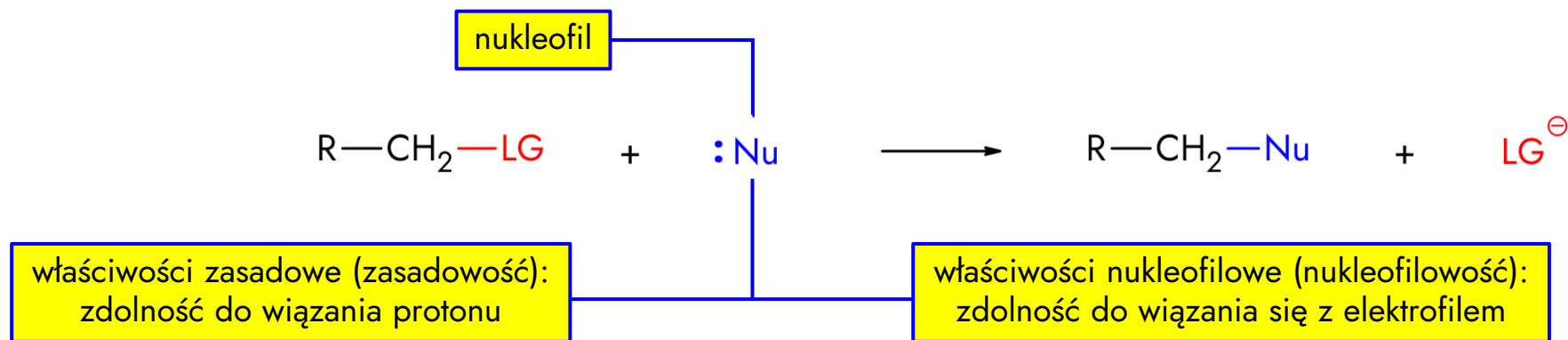
Wpływ nukleofila na przebieg S_N2

Związek między zasadowością i nukleofilowością nukleofila:

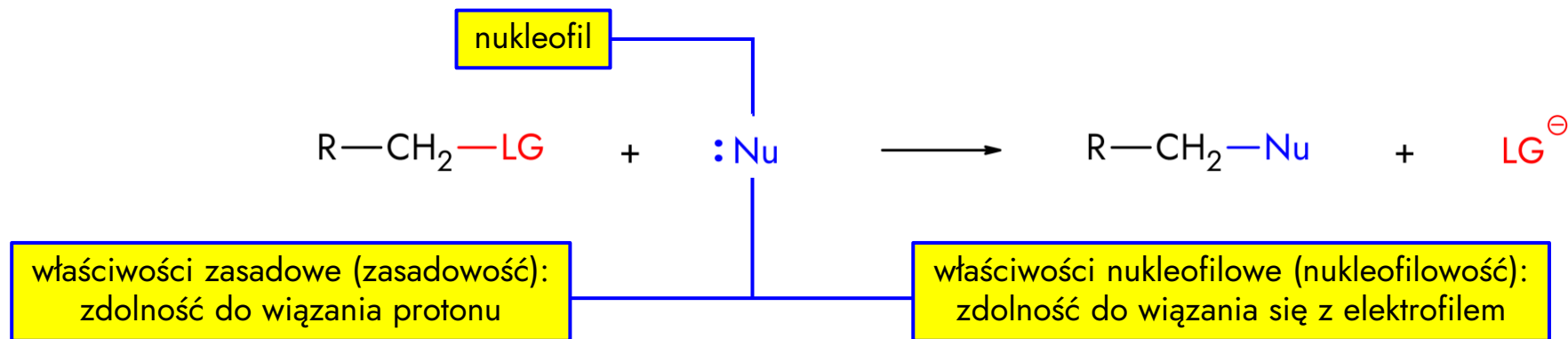
1. Im mocniejsza zasada, tym lepszy nukleofil (im słabsza zasada, tym słabszy nukleofil)
2. Zasada jest lepszym nukleofilem niż kwas z nią sprzężony
3. Zasada rozbudowana przestrzennie jest słabym nukleofilem, chętniej działa jako zasada

Wpływ nukleofila na przebieg S_N2

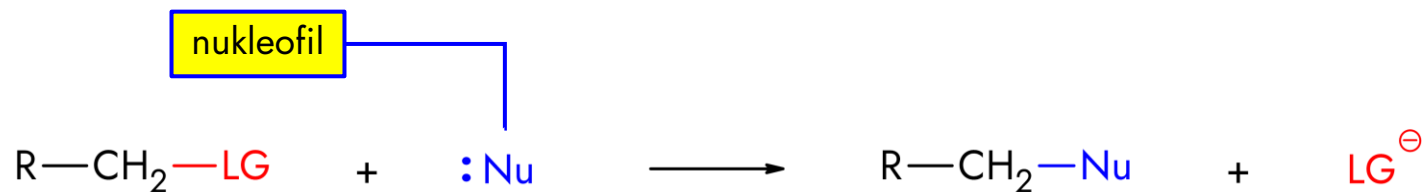
grupa odchodząca – LG	NH ₂ [−]	OH [−]	F [−]
moc sprzężonego kwasu (HX)			
zasadowość			
nukleofilowość			

Wpływ nukleofila na przebieg S_N2

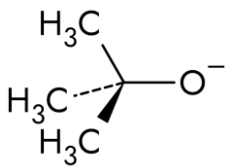
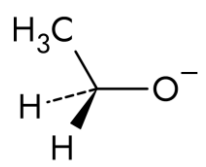
lepszy nukleofil		gorszy nukleofil
OH ⁻	>	H ₂ O
CH ₃ O ⁻	>	CH ₃ OH
NH ₂ ⁻	>	NH ₃
HS ⁻	>	H ₂ S

Wpływ nukleofila na przebieg S_N2

właściwości zasadowe (zasadowość):
zdolność do wiązania protonu

właściwości nukleofilowe (nukleofilowość):
zdolność do wiązania się z elektrofilem

nukleofil		
pKa	17	15,9
moc sprzężonego kwasu		
zasadowość		
nukleofilowość		

Rozbudowanie przestrzenne nie pozwala na zbliżenie się zasady do atomu C na odległość wymaganą do utworzenia wiązania chemicznego

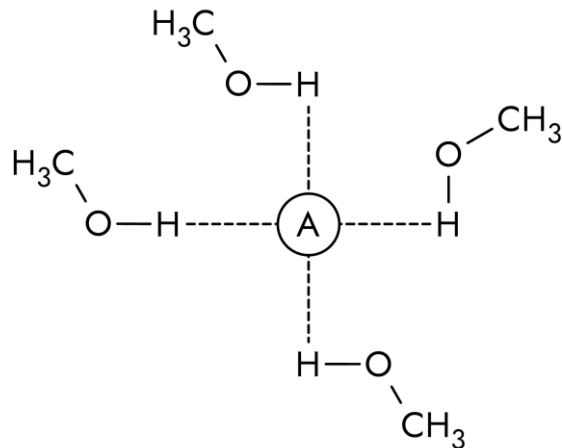
Wpływ rozpuszczalnika na przebieg S_N2

Typowe nukleofile

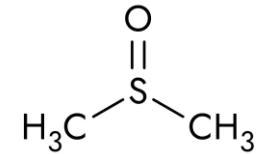
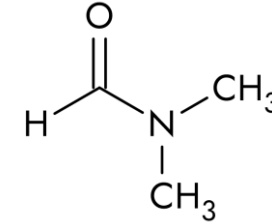
OH^-	RO^-	H_2O	ROH	RCOOH
HS^-	RS^-	H_2S	RSH	
NH_2^-	N_3^-	NH_3	RNH_2	
CN^-	$\text{R-C}\equiv\text{C}^-$			
Cl^-	Br^-	I^-		

Rozpuszczalnik protonowy:

- solwatuje anion, utrudnia jego działanie w roli nukleofila

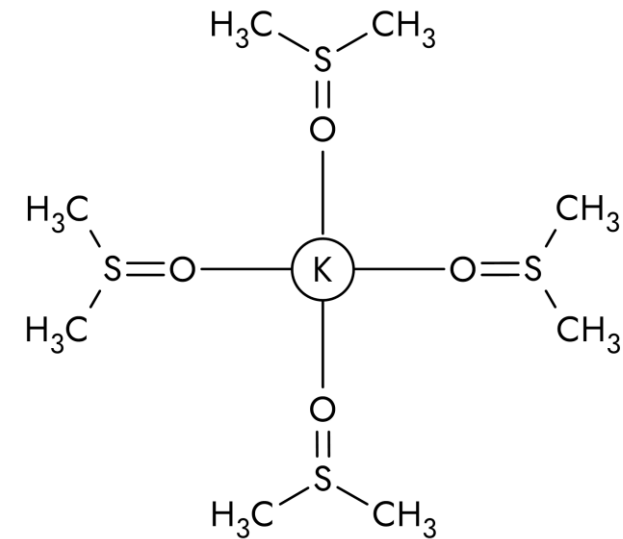
Typowe rozpuszczalniki aprotonowe

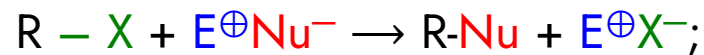
Dimetyloformamid (DMF)   Dimetylosulfotlenek (DMSO)

Rozpuszczalnik aprotonowy:

- solwatuje kation, ułatwia jego działanie w roli nukleofila
- Dobrze rozpuszcza solnie nieorganiczne: NaHS , NaNH_2 , KN_3 , KCN

Wykorzystanie reakcji S_N2

alkohole ;

cyjanki alkilowe (nitryle kwasowe);

wymiana halogenu;

tiole (wodorosiarczki alkilowe);

etery (alkoksyalkile); (* wyjątkiem dużych objętościowo zasad)

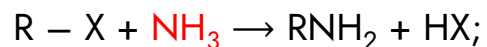
tioeter

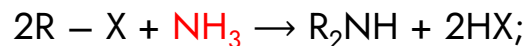
alkin

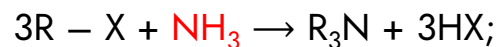
azydek

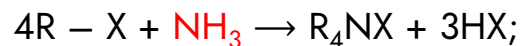
aminy 1°;

aminy 2°;

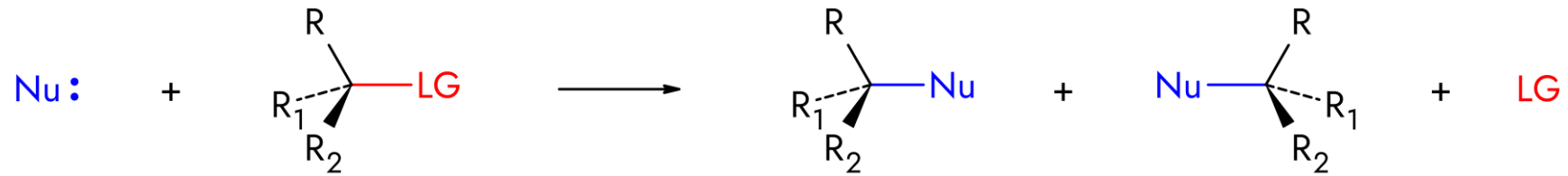

aminy 3°;

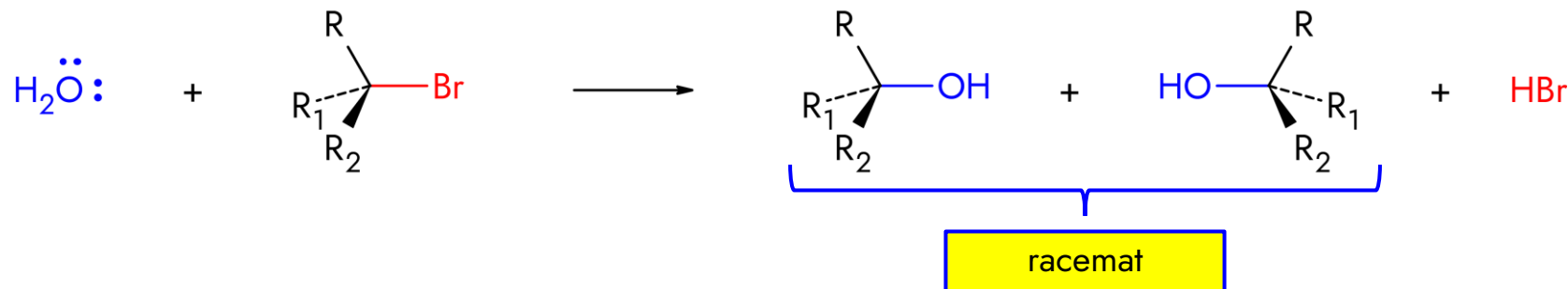
sól amoniowa 4°;

Jednocząsteczkowa dwuetapowa substytucja nukleofilowa S_N1

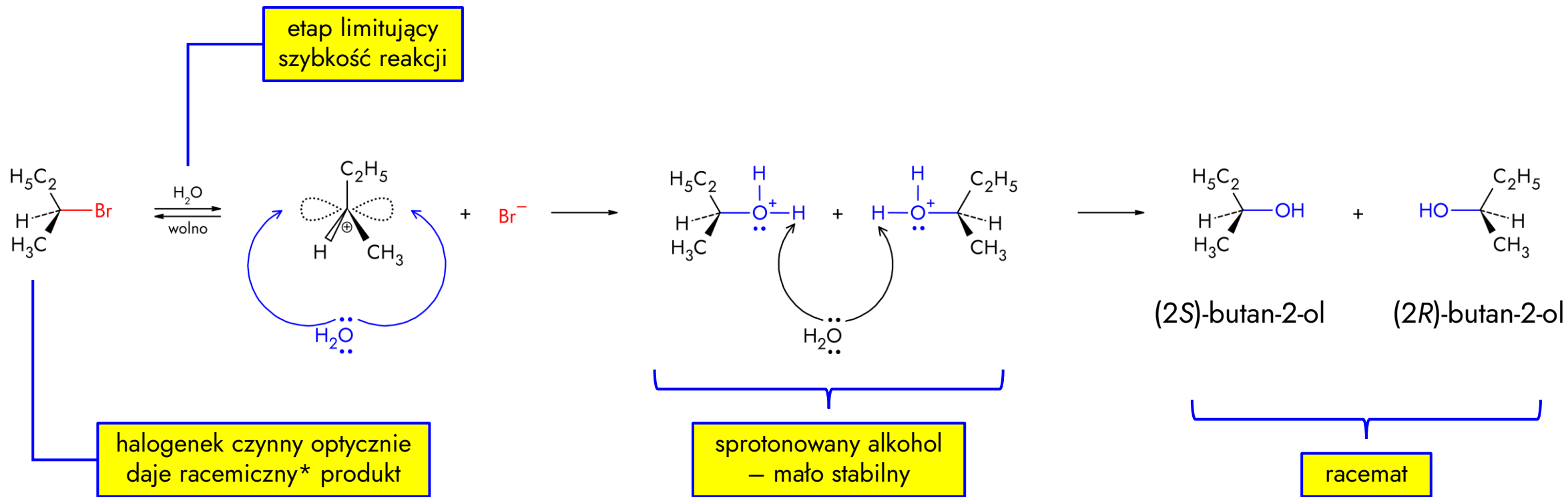

Doświadczenie:

1. Zależność szybkości reakcji od stężenia halogenku, szybkość reakcji = $k[\text{RX}]$
2. Halogenki:
  - 3° reagują dobrze,
  - 1° nie reagują
  - 2° w zależności od budowy grupy alkilowej
3. Powstawanie racematu z halogenku czynnego optycznie

Mechanizm reakcji S_N1

Wpływ rodzaju halogenku i nukleofila na S_N1

Wpływ rodzaju halogenu:

- reguła taka sama jak w S_N2 : grupa opuszczająca tym łatwiej odchodzi im mocniejszą jest zasadą,

najbardziej reaktywny

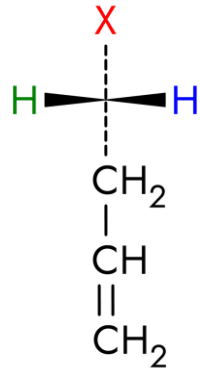
nie reaguje

Wpływ nukleofila:

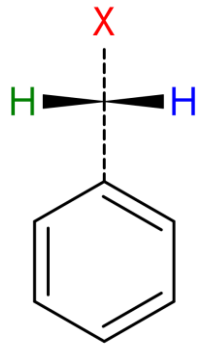
- słaby elektrofili pełni też rolę rozpuszczalnika – reakcje solwolizy,
- użycie nukleofila anionowego skutkuje eliminacją halogenku

Reakcja S_N1 z udziałem halogenków alkilowych i benzylovych

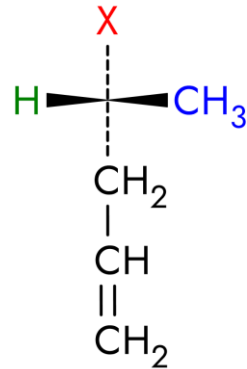
1°

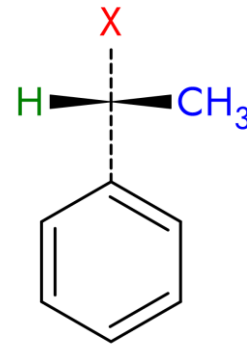
1°

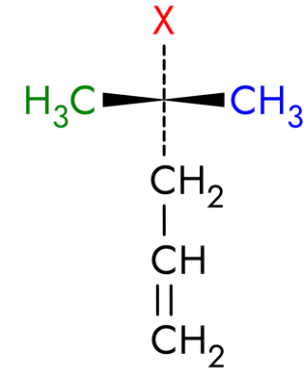
2°

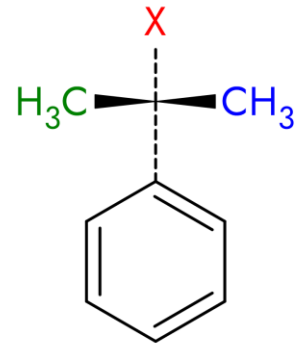
2°

3°

3°

Słaby nukleofil (solwoliza) - S_N1
Mocny nukleofil (anion) - S_N2

Słaby nukleofil (solwoliza) - S_N1
Mocny nukleofil (anion) – eliminacja

Reakcja S_N – podsumowanie informacji nt przebiegu reakcji

Ważna cecha reakcji	S _N 2	S _N 1
Mechanizm	jednoetapowy	dwuetapowy
Etap limitujący	dwucząsteczkowy	jednocząsteczkowy
Szybkość reakcji kontrolowana przez	załoczenie steryczne at. C	trwałość karbokationu
Konfiguracja produktu	przeciwna (inwersja)	racemat (retencja + inwersja)
Reaktywność halogenku ze względu na rodzaj LG	RI > RBr > RCl > RF	RI > RBr > RCl > RF
Moc nukleofila a szybkość reakcji	im mocniejszy nukleofil, tym reakcja przebiega szybciej	nie ma wpływu
Stężenie nukleofila, a szybkość reakcji	im większe tym reakcja zachodzi szybciej	nie ma wpływu
Typ rozpuszczalnika	aprotonowy	protonowy

Reakcja S_N – podsumowanie informacji nt przebiegu reakcji

Ważna cecha reakcji	S _N 2	S _N 1
Halogenek	Metylowy > 1° > 2° (małe zatłoczenie steryczne)	3° (powstanie trwałego karbokationu)
Nukleofil	Mocny, wzrost stężenie powoduje wzrost szybkości reakcji	Słaby, obojętna cząsteczka, może być rozpuszczalnikiem
Rozpuszczalnik	Polarny, aprotonowy (DMSO, DMF)	Polarny, protonowy (woda, alkohol, kwas karboksylowy)
Grupa opuszczająca	RI > RBr > RCl > RF	

Reakcja S_N – podsumowanie informacji nt reaktywności halogenków alkili

Halogenek	Reakcja	
	S _N 2	S _N 1
Metylu	T	
1°	T	
2°	T	
Alkilu		T
Benzylu 3°		T
Allilu		T
Benzylu 1°	T	T
Allilu 2°	T	T

T = reaguje

O przebiegu reakcji decyduje:

- stężenie nukleofila
- reaktywność nukleofila
- rodzaj rozpuszczalnika

Słaby nukleofil (solwoliza): ROH, H₂O, RCOOH

Silny elektrofil w wysokim stężeniu: RO⁻, OH⁻, RCOO⁻, CN⁻, N₃⁻, RS⁻ lub SH⁻,